

Інна Літвінова

НОВА
УКРАЇНЬКА
ШКОЛА

УКРАЇНЬКА МОВА

6 клас

Навчальний посібник

Частина 1

Створено відповідно
до модельної програми
«Українська мова. 5—6 класи»
для закладів загальної середньої освіти
(автори Н.Б. Голуб, О.М. Горошкіна)

Харків
Видавництво «Ранок»
2022

УДК 811.161.2(076.5)

Л64

**Схвалення для використання в освітньому процесі
підтверджується рішенням експертної комісії з української мови**
(https://www.ranok.com.ua/grifi_mon.html)

Створено відповідно до модельної програми «Українська мова. 5—6 класи»
для закладів загальної середньої освіти
(автори Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна)

Літвінова І. М.

Л64 Українська мова. 6 клас : навч. посіб. Ч. 1 / Інна
Літвінова. — Харків : Вид-во «Ранок», 2022. — 34 с. : іл.

ISBN

Посібник містить теоретичний матеріал та різноманітні вправи, спрямовані на опанування передбачених навчальною програмою для учнів 6 класу знань з української мови, розвитку необхідних компетентностей, формування навичок ефективного спілкування в різних життєвих ситуаціях.

Призначений для використання під час уроків української мови в 6 класі закладів загальної середньої освіти та для інших форм навчання.

УДК 811.161.2(076.5)

За QR-кодом
або посиланням
rnk.com.ua/102414

Модельна навчальна програма
«Українська мова. 5—6 класи»
для закладів загальної
середньої освіти
(автори Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна)

ISBN

© Літвінова І. М., 2022
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2022

Любі шестикласники та шестикласниці!

Ми дуже чекали зустрічі з вами цього навчального року. Знаємо, що в п'ятому класі ви добре працювали на уроках української мови та дізналися багато нового. Зокрема, умієте розрізняти різні лексичні одиниці та правильно їх застосовувати в мовленні (пригадайте, де помилки у фразах *питати питання* чи *вірна відповідь* 😊). Ви знаєте секрети милозвучності української мови та правила орфоєпії (згадайте улюблені скоромовки 😊). Деякі правила правопису теж вам уже відомі (до речі: *піцца* чи *піца* 😊?). Ви знайомі зі структурою речення та вмієте ставити розділові знаки 😊. Ці знання потрібні для того, щоб грамотно висловлювати свою думку в усній та письмовій формі.

Цього року пропонуємо зробити ще кілька важливих кроків до грамотного мовлення й ефективного спілкування.

У цьому посібнику ви знайдете нову цікаву інформацію про мову та багато вправ для відпрацювання необхідних мовних навичок. Під час навчання працюватимемо з текстами різних стилів і жанрів. Це художні твори, статті з інтернет-сайтів, дописи сучасних блогерів тощо (після тексту зазначаємо його джерело, автора чи авторку). Удосконалимо навички роботи зі словниками різних типів і продовжимо укладати свій словничок.

Нам дуже важливо, аби ви застосовували набуті знання в повсякденному житті, тому тексти вправ у кожному розділі об'єднуємо цікавою для обговорення темою. Частина вправ має інтернет-підтримку: ви зможете послухати або подивитися запропонований для роботи матеріал через к'юар-коди (QR-коди).

Пропонуємо цікаві творчі завдання, щоб дати простір для вашої фантазії й талантів. Раді бути з вами в цій подорожі! Щиро бажаємо успіхів!

Інтернет-
підтримка

Навігатор

Структура та оформлення цього посібника розроблені так, щоб вам було зручно розрізняти тексти різного призначення.

У такий спосіб оформлені правила та інформація про мову, яку **потрібно запам'ятати**.

У таких бульбашках з'являтимуться **підказки**, що допоможуть пригадати вивчене в попередніх класах.

У рубриці **«Про що говорять слова»** ви знайдете різні цікавинки про лексику української мови.

Вправи впізнати легко, адже всі вони починаються зі слова **Вправа**. А особливості цих вправ показані такими позначками:

вправа на повторення й актуалізацію

вправа з аудіосупроводом

робота в групі або в парі

створюємо свій словничок

завдання на вибір

Розділ 1. КРАСА ТА БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У цьому розділі ми поговоримо про таке:

- У чому полягає краса звучання української мови.
- Які є звукові повтори.
- Що таке ритмічність мови та мелодика.
- Згадаємо правила милозвучності української мови.
- У чому закладено лексичне, фразеологічне, морфемне та граматичне багатство нашої мови.

Краса звучання української мови

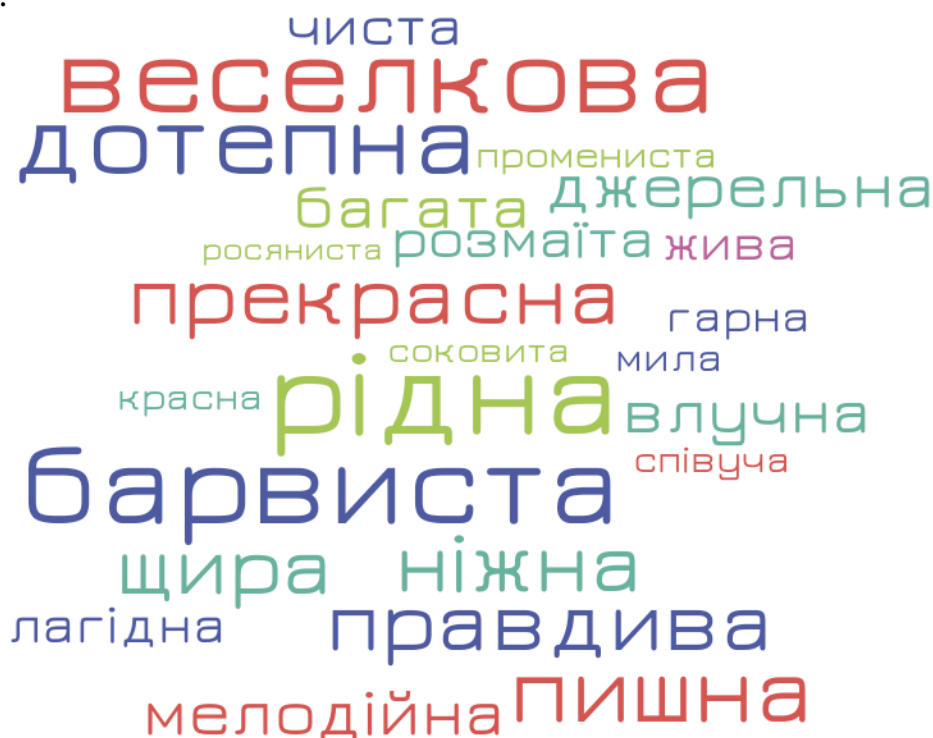

Вправа 1

1. Розгляньте фото на попередній сторінці, опишіть, що ви на них бачите.
2. Якою темою об'єднані ілюстрації? Доберіть назву до цього колажу. (Вам відоме слово *колаж*? Поясніть його значення. Якщо ні, з'ясуйте та запишіть до свого словничка).
3. Якими зображеннями ви б доповнили добірку?
4. Чи згодні ви із твердженням «Українська мова — краса і гордість українців»? Поясніть свою думку.
5. Яку ілюстрацію ви дібрали б до цього твердження? Якщо хочете, намалюйте свою.

Вправа 2

1. Із хмарини тегів оберіть характеристики української мови, обґрунтуйте свій вибір.

2. Доповніть хмарину своїми прикладами та складіть із ними речення.
Приклад. Українська мова сучасна, тому що...
3. Пригадайте, до якої частини мови належать наведені слова.

Вправа 3

1. Прочитайте виразно вірш Івана Малковича.

СВІЧЕЧКА БУКВИ «Ї»

Хай це можливо і не найсуттєвіше
але ти дитино
покликана захищати своїми долоньками
крихітну свічечку букви «ї»

а також
витагнувшись на пальчиках
оберігати місячний серпик
букви «є»
що зрізаний з неба
разом із ниточкою

бо кажуть дитино
що мова наша — солов'їна
гарно кажуть
але затям собі
що колись
можуть настати і такі часи
коли нашої мови
не буде пам'ятати
навіть найменший
соловейко

тому не можна покладатися
тільки на солов'їв
дитино.

2. Доведіть, що це текст, визначте його головну думку.
3. Обговоріть, як ви можете захистити нашу мову.
4. Коротко запишіть свої міркування (2—3 речення).
5. Прочитайте уривок із інтерв'ю з Тарасом Кременем, уповноваженим із захисту державної мови. Порівняйте цей текст і ваші коментарі з віршем, який ви прочитали. Які відмінності ви помітили?

...Володіння українською, спілкування нею має бути престижним, перспективним для молоді. Авторитет рідної мови потрібно всіляко піднімати в усіх сферах нашого життя. Зокрема створювати пристойні кінофільми, ставити на високому художньому рівні спектаклі, видавати більше літератури українською.

Ритмічним називають процес, у якому відбувається рівномірне чергування елементів. У мові можуть це можуть бути звуки, склади, слова, речення тощо.

Ритмічність мови найлегше помітити в поетичному тексті: чергування наголошених і ненаголошених складів, рядків різної довжини тощо. Але й прозові твори, а також наше повсякденне спілкування в усній формі є ритмічними.

Вправа 4

1. Прочитайте початок казки, розміщеної на сторінках соцмереж.

11:20 📧 🌐 🗣️ 🔊 📶 📶 📶 📶 78%

ВОРОНИНА ВЕЧЕРЯ

Ворона вперше взялася варити вечерю.
Внесла велике відро води, всипала в воду вівсянку.
Варила-варила, вирішила виявити винахідливість: влила вершки, вкинула вчорашній вінегрет.
В відрі вирувало.
Ворона вертілася всюдибіч:
витягла високоякісну вермішель,
відкрила вишневе варення, відщипнула вісімнадцять виноградин, відламала восьмушку ванілі.
Все вкинула, вимішала...
Вариво видалось вельми вегетаріанським.

🏠 🔍 ➕ ❤️ **В**

(За Світланою Лукашовою)

2. Яка особливість цього тексту найперше впадає в око?
3. Пригадайте, які треба вимовляти звуки, позначені літерою *в*.
4. Знайдіть і випишіть слова, у яких за правилом милозвучності **[в]** варто замінити на **[у]**.
5. Цей текст прозовий чи поетичний? Доведіть свою думку.

6. Які ще елементи ритмічно повторюються в цьому тексті? Позмагайтеся, хто знайде більше.
7. Виконайте завдання на вибір. Складіть і запишіть текст (до 4 речень), у якому:
  - всі слова починаються з однієї літери;
  - рівномірно чергуються наголошені й ненаголошені склади;
  - рівномірно чергуються слова з різною кількістю складів (наприклад, одно-, дво- і трискладові).

Ще однією ознакою звучання мови є її **мелодика** — підвищення чи зниження голосу під час вимови фрази, що надає мовленню різних відтінків і дозволяє уникнути монотонності. Українська мова відзначається наспівною мелодикою, оскільки нашій мові властива виразна повнозвучна вимова голосних і приголосних звуків.

Вправа 5

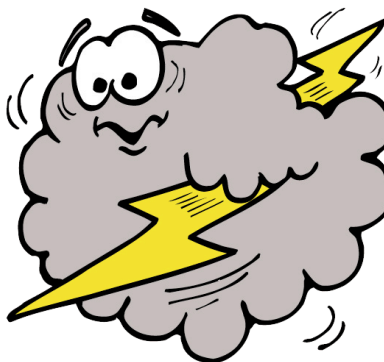

1. Послухайте уривок із поезії Миколи Вінграновського. Які закономірності щодо підвищення та зниження голосу під час вимови фраз ви помітили?
2. Прочитайте виразно цей уривок. У парах оцініть читання одне одного.

Була гроза, і грім гримів,
Він так любив гриміти,
Що аж тремтів, що аж горів
На трави і на квіти.

Грім жив у хмарі, і згори
Він бачив, хто що хоче:
Налив грозою грім яри,
Умив озерам очі.

А потім хмару опустил
На сад наш на щасливий
І натрусив зі сливи слив,
Щоб легше було сливі.

2. Проаналізуйте текст першої строфи, промовте звуки, які повторюються.
3. Поміркуйте, для чого автор використав повтори цих звуків.
4. Що нагадують звуки, позначені виділеними буквами?
5. Що надають тексту повтори звуків наприкінці рядків?
6. Знайдіть повтори звуків в усьому тексті.

Ознакою текстів **художнього стилю**, у першу чергу поетичних, є звукові повтори різних видів. Вони увиразнюють мовлення, надають йому особливого звучання

Повторюватися можуть однакові голосні чи приголосні звуки на початку чи в кінці слів, рядків чи речень твору (згадайте текст про ворону із вправи...).

Різновидом звукових повторів є рима — співзвучність закінчень віршованих рядків (*очі — ночі, гриміти — квіти*). Риму спостерігаємо здебільшого в поетичних текстах, хоча й не всі вірші є римованими.

Підсилюють виразність мовлення також звуконаслідувальні слова, що відображають звуки реальної дійсності: *туп-туп, ку-ку*.

Вправа 6

1. Доберіть із запропонованих слова, що римуються.

навчання

лінійка

квітка

образу

бійка

нитка

зразу

кохання

2. Вигадайте власні приклади римувань. Пограйте у гру «Хто більше?»
3. Складіть невеличкий віршик, використовуючи дібрані рими, запишіть його.

Вправа 7

1. Рими часто використовують для дражлинок. Навіть відомі письменники їх люблять. Прочитайте кілька дражлинок Івана Андрусяка з книги «Абетка-прозивалка (дівчачий варіант)».

Хлопчик Йосип
маму просить:
— Забери мене зі школи!
Там такі страшні дівчатка —
ще заколками заколять...

Доки йшов до школи Ромчик,
планував лише погромчик,
а прийшов — і напролом
справжній влаштував погром!

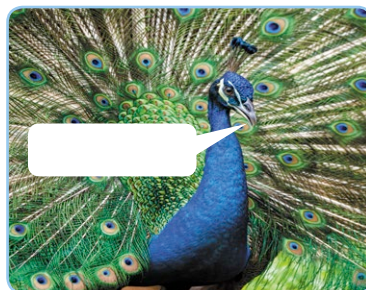
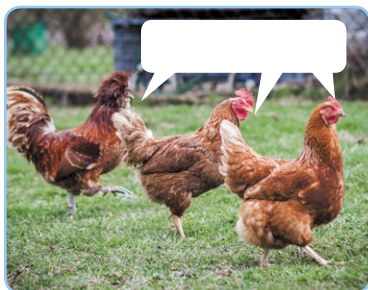
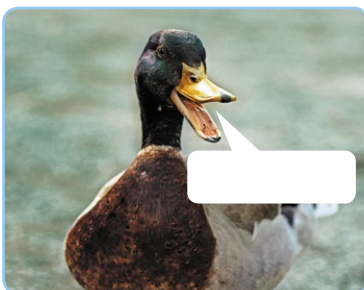
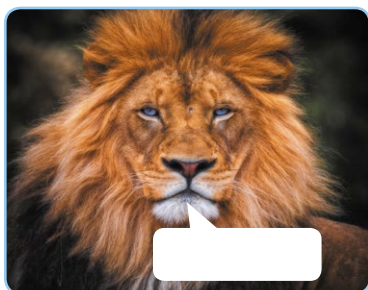
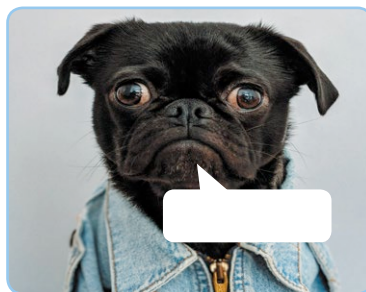
Якову ніяково —
всі шукали Якова,
а він хвилювався,
що не заховався.

2. Але насправді дражнилки можна використовувати для того, щоб запам'ятати імена та прізвища нових знайомих,
наприклад: *Настуня — красуня, Ткач — силач.*
Об'єднайтесь у пари й придумайте одне для одного такі позитивні «дражнилки».

Вправа 8

1. Пригадайте, як «розмовляють» звірі та птахи.

2. Ознайомтеся з інформацією в рубриці «Про що говорять слова».
3. Розкажіть, що нового ви дізналися.

Про що говорять слова

ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ, ЩО...

- Українські коти нявкають, а не м'явкають.
- Свині рохкають. Поросята кувікають.
- Гуси не гоготять, а гелготять, гегають чи джеркотять.
- Крякають у нас ворони (і каркають теж).
- Курки кудкудакають.
- Наш соловейко тьохкає, а сороки скрекотять.
- Горобці цвірінькають. Жайворонки, ластівки, щиглі щебечуть. Їжак чмихає.
- Коні іржуть.
- Жаби квакають і кумкають.
- Великі собаки гавкають, а цуценята дзявкають (як і лисиці)...

Вправа 9

1. Пригадайте, що називається милозвучністю. Як утворено це слово?
2. Оберіть зі списку відомі вам засоби милозвучності української мови.
  - Уподібнення звуків;
  - правила правопису слів;
  - паралельні форми прийменників У/В/УВІ, З/ЗІ/ІЗ;
  - наявність різних частин мови;
  - паралельні форми сполучників І/Ї/ТА;
  - різні розділові знаки;
  - варіанти коренів, які починаються на У-/В-;
  - спрощення в групах приголосних.
2. Згадайте інші засоби милозвучності, запишіть їх.

Вправа 10

1. Пригадайте, що таке уподібнення звуків. Поміркуйте, чому це явище так називається.
2. Користуючись підказками, поясніть основні випадки уподібнення приголосних.

глухий + дзвінкий = дзвінкий + дзвінкий
екзамен — e[гз]амен

дзвінкий + глухий = глухий + глухий
легко — ле[хк]о, розписка — ро[сп]иска

твердий + м'який = м'який + м'який
сніг — [с'н']іг, цвях — [ц'в']ах

шиплячий + свистячий = свистячий + свистячий
навчаєшся — навчає[с':]я

свистячий + шиплячий = шиплячий + шиплячий
приніси — прині[ш:]и

звуки [д], [т] + свистячий = свистячий + свистячий
на нитці — на ни[ц':]ї

звуки [д], [т] + шиплячий = шиплячий + шиплячий
льотчик — льо[ч:]ик

Сполучення **-ться** завжди вимовляємо як [ц':]
здає[ц':]я, хоче[ц':]я

3. Прочитайте слова, дотримуючись правил орфоєпії української мови.

Світанок, полегшення, навчається, здібний, футболіст, книжка, смієшся, вогко, безжурний, Вітчизна, снідати, розповідь.

4. Випишіть слово, у якому не відбувається уподібнення приголосних. Виконайте його повний фонетичний аналіз.

Вправа 11

Запишіть під диктування слова, поясніть відмінність звучання та написання.

Вправа 12

1. Розгляньте таблицю. Пригадайте, яке правило вона ілюструє.

$\begin{aligned} \text{тижДень} + \hat{H} &= \\ \text{тиЖ\cancel{Д}Невий} &= \\ \text{тижневий} & \end{aligned}$	$\begin{aligned} \text{студеНТ} + \hat{СТВ} &= \\ \text{студеНТСТВО} & \\ [\text{студе\cancel{Н}СТВО}] & \end{aligned}$
спрощення закріплене на письмі	спрощення відбувається лише у вимові, не закріплене на письмі

2. Пригадайте, що таке спрощення. Чому це явище має таку назву?
3. Що означає «спрощення закріплене на письмі»?
4. Запишіть словосполучення, заповнивши, де потрібно, пропуски.

Цього тиж..ня, корис..на порада, студен..ське місто, хвас..нути новим смартфоном, гіган..ські хвили, учас..ник змагань, швидкіс..ний мотоцикл, контраст..ні кольори, облас..ні змагання, щас..ливі діти, мас..на піца.

2. Поясніть орфограму.
3. Підкресліть іншомовні слова. Пригадайте, які правила їхнього правопису ви знаєте.

Вправа 13

1. Послухайте скоромовки. Почитайте їх, дотримуючись правил української вимови.

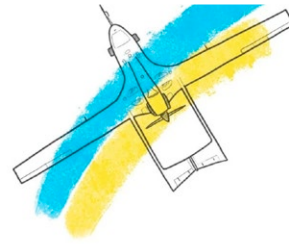

Кропивницькі паляниці
зі смаком полуниці
продають у крамниці
біля Укрзалізниці.

У чотирьох черепашок
четверо черепашенят.

Клара для Карла
вкрала байрактара.

Стриб-стриб-стриб —
підстрибує по стерні рідня:
перепілка, перепел, перепеленя.

2. Запишіть свою вимову на диктофон, послухайте і оцініть за критеріями:
- виразна повнозвучна вимова голосних і приголосних;
  - правильні наголоси;
  - тверда вимова шиплячих приголосних;
  - правильна вимова уподібнень приголосних.

Вправа 14

1. Розгляньте малюнки сучасного українського художника Нікити Тітова із серії «Колискова». Дайте відповіді на запитання.

- Що й кого зображено на першому малюнку? А на другому?
  - Що спільне у двох малюнків? Що їх відрізняє один від одного?
  - Чим ці малюнки особливі, на вашу думку?
  - Які відчуття, думки вони викликають? Чи різняться ваші враження від двох малюнків? Чому?
2. Напишіть твір-опис за двома малюнками. Висловте думки та почуття, що вони у вас викликали. Доберіть до тексту заголовок.

Вправа 15

Запишіть, дотримуючись правил милозвучності.

Вимушений *іти/йти*, зустрінемося *удень/вдень*, жити *у/в* Одесі, бути *у/в* дорозі, пошукай *у/в* інтернеті, *і/ї* я так думав, зустрінемося *у/в* Львові, який *у/вічливий* хлопець, яка *у/вічлива* дівчинка, привітання *з/зі/із* святом.

Вправа 16

Виконайте тестові завдання.

1. Рима є в реченні

А І по клавішах сивого смутку ходять сині, сумні слони.

Б Гроза погримувала грізно.

В Жур-жур-жур. То ластівки?

Г Який ішов, таку знайшов.

2. Засобами милозвучності української мови є усі з наведених, ОКРІМ

А спрощення в групах приголосних

Б уподібнення приголосних

В уживання омонімів

Г чергування прийменників У/В

3. Спрощення приголосних не позначаємо на письмі в обох словах рядка

А кіс..лявий, абстрак..ний

Б виїз..ний, гіган..ський

В програміс..ка, щотиж..ня

Г учас..ник, випус..ний

4. Уподібнення приголосних за глухістю спостерігаємо у слові

А рибка

В легко

Б казка

Г рідко

5. Милозвучність порушено в реченні

А Ознайомтеся з інформацією в чаті класу.

Б Зичимо всім перемоги, миру та злагоди!

В Учні привітали учителів зі святом.

Г Усі були радісні й натхненні.

Перевірте себе.

Багатство української мови

Вправа 17

1. Послухайте діалог двох друзів. Прочитайте його виразно в особах.

- Мої вітання, Іванку!
- Приветікі!
- Так давно не бачилися! Як твої справи? Як відпочив улітку?
- Норм!
- А ми з батьками подорожували Україною. Я побачив стільки неймовірних мальовничих міст! Хочеш, розкажу?
- Ага!
- Тільки я зараз біжу на заняття з англійської. Зустріньмося пізніше?
- Тю...

3. Які слова вживає Іванко, а які — його друг? Чиє мовлення вам подобається більше? Чому?

Лексичний склад української мови налічує дуже багато різних слів, що дозволяє передавати будь-яку інформацію зрозуміло, цікаво й вишукано. Ми маємо велику кількість синонімів, архаїзмів, історизмів, неологізмів, діалектизмів тощо. Велика кількість і розмаїття лексичних мовних одиниць зумовлює лексичне багатство української мови.

Вправа 18

1. Поясніть значення слів, за потреби скористайтесь довідкою.

Пантофлі, голічерева, ятка, достоту, кебета, знічев'я, ватра, далєбі, літепло, світлина, ремствувати, серпанок, талан, філіжанка.

Довідка: легка прозора тканина, догори животом, фотографія, справді, здібність чи вміння, чашка, тепла вода чи щось тепле, удача, нарікати, з нічого робити, м'які кімнатні туфлі, вогнище, саме так, легка будівля для тимчасового користування.

- 2. Нові для вас слова запишіть у ваш «Словничок незнайомих слів».
- 3. Чи маєте ви улюблені слова? Що вони означають?
- 4. Складіть речення з кількома словами із вправи на ваш вибір.

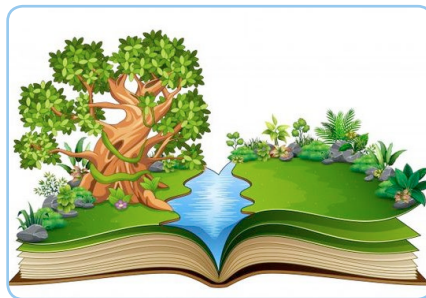

Вправа 19

1. Прочитайте сполучення слів.

Береги книжки, активна програма, телефон завис, заблокувати екран.

2. Поясніть, що означає кожна фраза.
3. Поміркуйте, у прямому чи переносному значенні вжито слова.
4. Розгляньте ілюстрації. Як ви гадаєте, до яких фраз їх намагалися дібрати? У чому помилка?

5. Складіть речення із двома сполученнями слів на вибір і запишіть їх.

Вправа 20

1. Прочитайте вголос уривок із твору Валерія Шевчука «Панна квітів».

Того ранку було багато сонця, а трава від роси аж голубіла, й кожна павутина, що її розкидали по світі павуки, тримала по великій, світлій, як дорогоцінний камінець, краплині. Ці краплі промінились і грали, відбиваючи від себе золоті списики променів, а Зеленоочка, прокинувшись у траві, довго сиділа, дивлячись на ті краплі. Її очі того ранку були чудові, як ніколи. Вона встала, роззирнулася і побачила тоненьку стежку. Зрештою пішла по тій стежці, яка привела її до не великої і не малої хати, стіни якої були не білі й не темні, вікна якої були з круглих шибочок, а дах із очерету.

2. Доберіть синоніми до виділених слів і запишіть їх. Доповніть дібрані, скориставшись словником синонімів. Поміркуйте, що б змінилося в тексті, якби замінили слова синонімами.

Ілюстрація до твору В. Шевчука «Панна Квітів» (Ольга Рубіна, 1990)

3. В останньому реченні знайдіть антоніми. Для чого їх ужито?

Вправа 21

1. Пригадайте, які слова називаємо синонімами. Для чого вони потрібні?

Синоніми — слова, близькі за значенням.

Антоніми — слова, протилежні за значенням.

2. Випишіть із запропонованих слів та сполучень ряди синонімів.

Говорити, ні пари з вуст, казати, мовити, не зронити ні слова, балакати, гомоніти, води в рот набрати, грати в мовчанку, торочити, базікати, лепетати, верзти, не мовити і слова, патякати, мовчати, німувати, рот не закривати, забути язика в роті, справляти німоту, теревені правити, розводити балачки, німотствувати.

3. До кожного ряду доберіть іще по одному синоніму.

4. Порівняйте слова з обох рядів. У яких лексичних відношеннях вони перебувають між собою?

5. Пригадайте, що таке фразеологізми. Підкресліть фразеологізми серед написаних синонімів.

Фразеологізм — це стійке, лексично неподільне словосполучення (речення), яке за значенням дорівнює одному слову. У фразеологізмі не можна замінювати слова, вилучати їх чи додавати нові, адже в такому разі смисл втрачається.

6. Із двома фразеологізмами на вибір складіть і запишіть речення.

Вправа 22

1. Запишіть фразеологізми, заповнивши пропуски прикметниками на позначення кольорів. За потреби скористайтеся довідкою (один прикметник може уживатися кілька разів).

... ворона, ... світло, ... кіт перебіг дорóгу, ... пляма, ... кров, ... миша, видати ... за ..., ... невдячність, серед ... дня, на ... день, потрапити у ... список, дивитися крізь ... окуляри, ... птах щастя.

Довідка: червоний, чорний, білий, сірий, рожевий, зелений, блакитний.

2. Перевірте за словником, чи правильно ви утворили фразеологізми. Запишіть їхнє тлумачення до свого словничка

Вправа 23

1. Прочитайте допис із соцмережі.

13:47 📶 🌐 🗨️ 🎧 📶 92%

❤️ 💬 📌

 Друзі, щойно побувала в **казці!** 😊 Хотинська фортеця — це чудо! 😍 Раніше бачила таке лише у кінострічках. Там, до речі, насправді знімали

Читати далі...

13:48 📶 🌐 🗨️ 🎧 📶 93%

багато фільмів, зокрема «Захар Беркут» і «Тарас Бульба».

Уявіть: на березі **річки** розкинувся **замок**. У ньому багато **приміщень** з історичними декораціями. Є навіть **кімната** тортур. Брр... 😱 Коротше кажучи, побувати варто! 😄😄

Інформація для зацікавлених: знаходиться фортеця у місті Хотин Чернівецької області.

Хто був у Хотинській фортеці, відгукніться в коментарях! Які ваші враження?

Порадьте ще цікаві місця в Україні! 🍷❤️

Прокоментувати...

2. Доберіть до виділених слів означення із довідки (рід і відмінок можна змінювати). Перепишіть текст, додаючи дібрані слова.

Довідка: мальовничий, справжнісінький, страшний, загадковий, величний.

3. Поміркуйте, як змінилася оповідь. Чому?
4. Напишіть коментар до допису трьома реченнями.

Вправа 24

1. Прочитайте вірш Володимира Кленца.

Єноти довго вчили ноти,
А потім сіли біля плоту.
Сказав єнот дружку-єноту:
— Навіщо ми вчимо ці ноти?
Всі кажуть: ми самі **є... ноти**.

2. Пригадайте, як називаються виділені слова. Для чого автор їх уживає?

Омоніми — слова, що мають однакове звучання і написання, але зовсім різне значення.

3. Наведіть свої приклади подібних слів.

Вправа 25

1. Спишіть текст, заповнивши пропуски та знявши скісну риску відповідно до правил правопису. Використайте потрібні розділові знаки для оформлення прямої мови (позначена кольором).

У гол_івудс_кого актора та *екс/гу-бернатора* Каліфорнії Арнольда Шварценеггера з_явилася власна вишиванка з України.

Вишиванку Арнольду, який підтримує Україну, подарував уродженець Бучі Влад Кабанець, про що розповів на своїй сторінці у мережі «Фейсбук» та опублікував фото.

Вишиванка, яку тепер носитиме Шварценеггер, від відомого луцького *етно/бренду* «Едельвіка».

Вишитий настрій для легенди! Дякуємо за вибір! Ми горді, що саме з Волині поїхала вишиванка для найсильнішого та неперевершеного! проком_ентувала Оксана Антонюк, директорка з економ_чного розвитку товариства «Едельвіка».

Відомо, що Влад Кабанець працював зі Шварценеггером в одному з про_ктів у Гол_івуді.

Як мені пізніше розказав його помічник, Арнольд довго роздивлявся вишиванку і вона йому сподобалася написав Влад Кабанець Оксані Антонюк.

(За матеріалом Віри Хмельницької із сайту «ТСН»)

2. Поясніть орфограми. Які з них стосуються правопису іншомовних слів? За потреби перевірте правопис за словником.
3. Перевірте правильність наголошування підкреслених слів за словником.
4. Розкажіть, що ви знаєте про популярність української вишиванки у світі. Скористайтеся інформацією з рубрики «Про що говорять слова».

Про що говорять слова

Чи знаєте ви, що іменник *вишиванка* має подвійне наголошування? Тобто правильно вимовляти і *вишивáнка*, і *виші́ванка*. А от слово *виші́ваний* завжди має наголос на другому складі.

Вправа 26

1. Прочитайте виразно текст.

БОГАТИРІ

Запорожці богатирі були — земля не держала!

У нього, у того запорожця, сім **пудів** голова! А вуса в нього такі, що як візьме було він їх у руки та як розправить одного туди, а другого сюди, то і в двері не влізе, хоч би ті двері були такі, що через них і **тройка** коней з возом проскочила б.

Запорожці дванадцятьма мовами вміли говорити, із води могли сухими виходити. Коли треба, вміли на людей і сон насилати, й туман напускати, вміли й у річки переливатися. Вони мали в себе такі дзеркала, що, дивлячись у них, за тисячу **верст** бачили, що воно у світі робиться. Оце як іти куди в **похід**, то той, хто там у них був за старшого, — чи ватажок який, чи сам кошовий, — візьме в руки дзеркало, подивиться в нього та й каже:

— Туди не йдім, бо там вороги йдуть; і туди не йдім, бо й звідти заходять. А сюди йдім, бо тут аж нічогісінько немає...

(Записав Д. Яворницький у II пол. XIX ст. на Катеринославщині)

2. Поясніть значення виділених слів. Як вони називаються?

Архаїзми — слова, які вийшли з активного вжитку, бо були замінені синонімами.

Історизми — слова, що вийшли з активного вжитку через зникнення понять, які вони називали.

3. Перекажіть текст, використавши три фразеологізми.

4. Запишіть текст переказу.

Козак звитязний
(Сергій Якутович,
2004)

Вправа 27

1. Прочитайте слова.

Онлайн-урок, локдаун, дистанційка, кіберпартизан, фейк, топовий, лайфхак.

2. Поміркуйте, як давно і чому виникли ці слова. До якої групи слів вони належать?

Неологізми — нові слова, які ще не ввійшли в повсякденне спілкування. З часом вони втрачають свою новизну.

3. Які зі слів запозичені? Поясніть їхній правопис.

4. Наведіть свої приклади неологізмів.

5. Складіть і запишіть речення із трьома неологізмами на вибір.

Вправа 28

1. Прочитайте слова і поміркуйте, що їх об'єднує.

Кеди, ксерокс, фен, вазелін, локон, скотч, акваланг, одеколон, термос, поролон, унітаз, фломастер.

2. За допомогою дорослих проведіть в інтернеті дослідження щодо слів, походження яких вас зацікавило. Запишіть у зошити інформацію про походження. Яка інформація для вас була новою?

походження слова кеди

Усі   Зображення   Новини   Відео   Покупки   Більше   Інструменти

Приблизна кількість результатів: 13 600 (0,32 с)

Слово «кеди» походить від американської взуттєвої фірми «KEDS», заснованої у 1916 році. Деякі люди можуть плутати **кеди** і футбольні бутси, але це не так, це зовсім різні типи взуття.

Вправа 29

1. Прочитайте уривок із твору Марії Матіос.

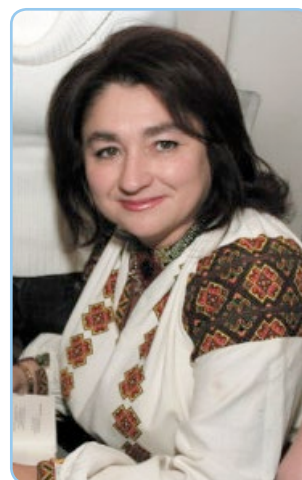
— То що ви там, газдинько, кажете, зварили?

— А ви спробуйте... — хитро мружиться Матронка, відгортаючи лляний рушник із кулеші.

Жовта — як сонце — мамалига парує білим димком. Ніщо так не любить Михайло після тяжкої роботи, як гарячу кулешу з овечою бринзою. Матронка знімає дерев'яною ложкою верх, кладе у виїмку бринзу, майже таку саму жовту, як кулеша, знов накриває, сідає навпроти чоловіка — і обоє чекають, поки масна бринза пустить масло, аж воно почне протікати крізь жовті пори гарячої мамалички.

2. Чи є в тексті незнайомі для вас слова? Як вони називаються?

Діалектні слова — слова, які вживають не всі носії мови, а лише мешканці певної території.

Марія Матіос,
сучасна українська письменниця

3. З'ясуйте, що означають незрозумілі слова.
4. Поміркуйте, для чого авторка вживає діалектні слова.

Вправа 30

1. Ознайомтеся з інформацією в рубриці «Про що говорять слова».
2. Утворіть фемінітиви від поданих іменників.
Президент, виконавець, лікар, одесит, князь, англієць, переможець, пловець, співак, актор, турок, чиновник, італієць, лектор, філолог, львів'янин, експерт, дописувач.
3. Виділіть суфікси в утворених словах.

Пригадайте частини слова:

корінь
суфікс
префікс
закінчення
основа

Про що говорять слова

Фемінітиви — слова жіночого роду, утворені від іменників чоловічого роду за допомогою суфіксів **-к-, -ес-, -ин-, -ен-, -иц-** та інших. Фемінітиви називають переважно осіб жіночої статі за професією, родом діяльності, національністю чи місцем проживання:

касир — касирка, принц — принцеса, майстер — майстриня, німець — німкеня, радник — радниця.

Зверніть увагу! Від деяких іменників можемо утворити варіанти фемінітивів з однаковим лексичним значенням: акторка і актриса.

Вправа 31

1. Прочитайте слова у двох стовпчиках.

хмарний — безхмарний	доня — донька — донечка
підземний — надземний	надважливий — архіважливий
друг — недруг	глибоченний — преглибокий
ручка — ручище	найрозумніший — найбільш розумний
височенький — височезний	писатиму — буду писати

2. Поміркуйте, чим слова в кожній парі схожі й чим відрізняються.

3. Запишіть слова в зошит, виділіть частини слова.

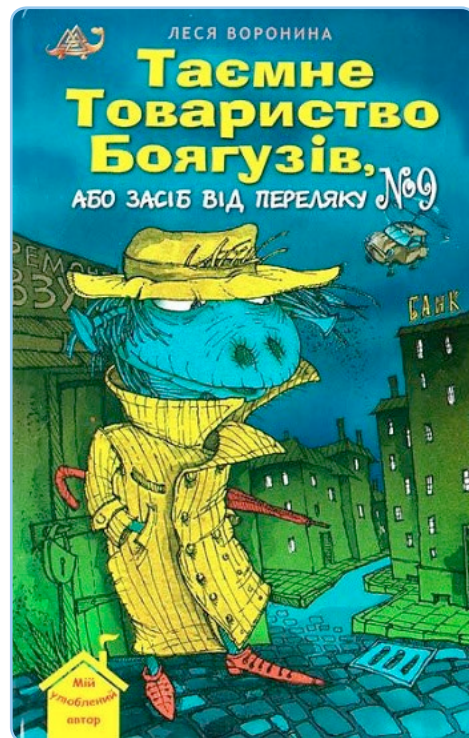
4. Підготуйте невеличку доповідь про роль частин слова в мові.

Вправа 32

1. Прочитайте початок твору Лесі Ворониної «Таємне Товариство Боягузів, або засіб від переляку №9».

Уявіть собі, що одного чудового ранку ви прокидаєтеся й помічаєте, що навколо вас відбуваються фантастичні події. Ось ви біжите знайомою вулицею і раптом провалюєтеся крізь люк у секретний штаб Таємного Товариства Боягузів. А ще дізнаєтеся, що ваша рідна бабуся винайшла часоліт, а Землю от-от мають захопити підступні космічні прибульці, які заразили більшість людей вірусом страху. І порятунок людства залежить тільки від вас!

Виявляється, що головне — це вміти здолати свій страх. І тоді найпотужніша зброя перетворюється на пил, а нездоланих космічних завойовників роблять безпорадними... звичайні земні квіти. От тільки треба в слухну мить зуміти скористатися загадковим ЗАСОБОМ ВІД ПЕРЕЛЯКУ №9!

Обкладинка книжки
Лесі Ворониної
(Сергій Храпов, 2006)

2. Випишіть із тексту по п'ять іменників, прикметників, займенників і дієслів.

3. Пофантазуйте, що могло би бути засобом від переляку №9. Запишіть свою версію трьома реченнями.

Пригадайте **самостійні частини мови**:

іменник — *хто? що?*

прикметник — *який? чий?*

числівник — *скільки? котрий?*

займенник — *хто? що? який? чий? скільки? котрий?*

дієслово: *що робити? що зробити?*

Вправа 33

1. Послухайте пісню. Чи знайома вона вам?
2. Перепишіть перший куплет пісні авторів Степана Чарнецького та Григорія Труха.

Ой у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна зажурилася.
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

2. Підкресліть усі члени речення.

Пригадайте **члени речення**:

підмет

присудок

додаток

означення

обставина

Вправа 34

1. Прочитайте текст допису.

 23 квітня 2022

ІСТОРІЯ ПІСНІ «ЧЕРВОНА КАЛИНА» — ЦЕ ІСТОРІЯ НАШОГО НАРОДУ

Нині «Червона калина» звучить на цілий світ різними мовами. Пісня з часів козаччини 17-го століття, записана в епоху національного відродження у 19-му, оброблена в часи української революції на початку 20-го століття і співана борцями за свободу в середині цього ж століття. Пісня, яка робить нас сильними у 21-му столітті, тому що єднає з нашими попередниками, хто боролися за волю України протягом попередніх віків.

Уперше пісня прозвучала напередодні Першої світової війни взимку 1914 року у виставі Степана Чарнецького «Сонце руїни». Але Чарнецький насправді створив римейк народної пісні часів Хмельниччини, тобто середини 17 століття. Давній наспів записали і опублікували у 1875 році відомі збирачі української спадщини та діячі українського національного руху Володимир Антонович та Михайло Драгоманов.

Обробка Чарнецького швидко набула популярності. А особливо коли на початку світової війни її підхопили Українські Січові стрільці — вояки першого у 20 столітті українського військового формування. Для стрільців ця пісня (ще дещо перероблена порівняно із версією Чарнецького) стала одним із гімнів їхньої формації.

Володимир В'ятрович
Історик.
Голова Українського інституту національної пам'яті (2014—2019), народний депутат України

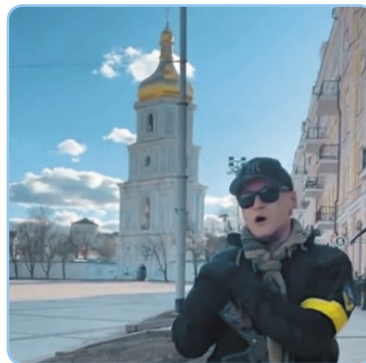
(Із колонки Володимира В'ятровича для видання «Історична правда»)

2. Перекажіть текст, використавши речення із прямою мовою. Використайте схеми:

Володимир В'ятрович зазначив: «...».

«...», — стверджують на сайті «Історична правда».

3. Доповніть розповідь, розказавши про популярність пісні «Червона калина» в наш час.

Андрій Хливнюк співає пісню (2022)

Вправа 35

Виконайте тестові завдання.

1. Потребує редагування речення в рядку

А Котра година?

Б У житті зустрічаються різні ситуації.

В Протягом двох тижнів ми працювали над проектом.

Г Таке рішення призвело до багатьох проблем.

2. Помилково визначено час 17.45 у рядку

- А чверть до шостої
- Б за п'ятнадцять хвилин шоста
- В без п'ятнадцяти шість
- Г сімнадцята сорок п'ять

3. Прочитайте речення.

Золота голова! Світ перевернемо з такою головою!

Виділений фразеологізм у реченні має значення

- А створити безлад
- Б змінити все, зробивши щось надзвичайне
- В здійснити мрію
- Г завоювати авторитет

4. Прочитайте речення.

Вона принесла ганчірку й відро з водою й заходилася шкребти, драїти, витирати автомобіль зовні і всередині, а Наталочка з татом їй допомагали.

У реченні немає

- А синонімів
- Б антонімів
- В слів, що має омонім
- Г слів, що має паронім

5. На місці пропуску в реченні НЕ можна вжити слово

Ситуація може змінитися в ... момент.

- А любий
- Б будь-який
- В один
- Г цей

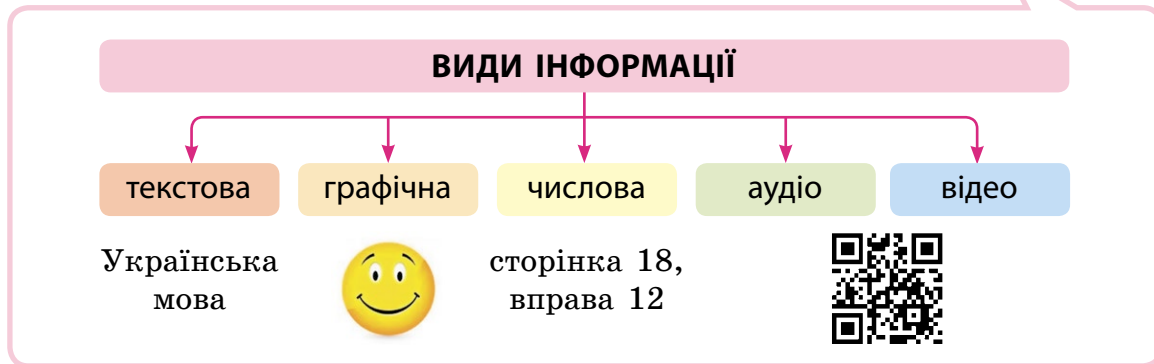
Перевірте себе.

Інформація. Види та джерела інформації

Вправа 36

1. Пригадайте, які інформації. За потреби використайте підказку.

2. Погортайте посібник і дослідіть, які види інформації є в ньому.

Вправа 37

1. Об'єднайтесь у групи, виконайте завдання на вибір:

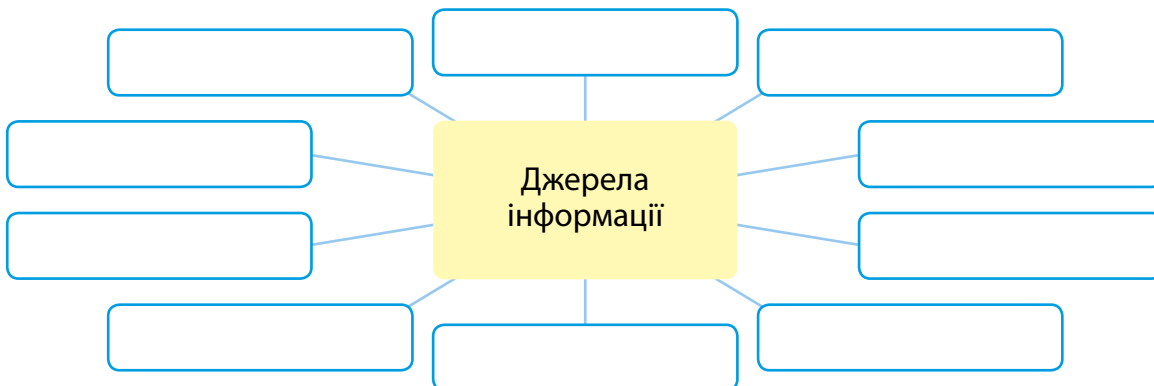
- Пригадайте, як правильно сприймати текстову інформацію. Складіть і запишіть 5 порад щодо того, як треба читати текст.
- Пригадайте, як правильно сприймати інформацію на слух. Складіть і запишіть 5 порад.
- Пригадайте, як правильно виконувати вправи. Складіть і запишіть 5 порад для цього виду роботи.

2. Презентуйте результати своєї роботи класу.

Вправа 38

1. Згадайте, які вам відомі джерела інформації. Складіть у зошиті хмарину тегів.

Вправа 39

1. Що вам відомо про українську абетку? Дайте відповіді на запитання й запишіть у зошити.
  - Скільки літер в українському алфавіті?
  - Скільки з них позначають голосні звуки, а скільки — приголосні?
  - Які літери позначають два звуки?
  - Які літери не позначають звуків?
2. Поміркуйте, з яких джерел вам відома ця інформація.
3. Розгляньте ілюстрацію. Що на ній зображено?
4. Ознайомтеся з інформацією в рубриці «Про що говорять слова». Що для вас було вже відоме, а що нове?

Про що говорять слова

Чи знаєте ви, що наша абетка не завжди мала звичний для нас вигляд? Раніше й літер було більше, і виглядали вони інакше. До того ж назва кожної літери мала певне значення, а вся абетка складалася з важливих для нас понять.

Перша літера мала назву *аз*, що означає «я», друга — *буки* — «букви, письменна». Тому, власне, і маємо назву азбука. Ще були літери *веди* — «відати, знати», *добро*, *люди*, *мислите*, *слово* та інші.

Вправа 40

1. Розшифруйте і запишіть текст.

Якось суботнього ранку ми з моєю сестрою пішли гуляти. Погода була чудова: яскраво світило , повівав легкий ,   давали затишну тінь.

Раптом небо заволокло темними   та почалася . Ми мусили терміново тікати в укриття. Треба було попередити батьків, що з нами все гаразд. Відомо, що під час не можна користуватися , тому ми швиденько написали повідомлення:

Виявилось, що нашим повідомленням ми дуже налякали маму.

2. Поміркуйте, що хотіли сказати в повідомленні дівчатка.
3. Припустіть, як могла зрозуміти інформацію мама. Чому?
4. Чи потрапляли ви в подібні ситуації? Поділіться своїм досвідом.
5. Зробіть висновок про те, який засіб передавання інформації є точнішим.

Вправа 41

1. Прочитайте уривок із твору Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі».

А йшлося от про що. У пановій Богдановій квартирі на Русанівці уподобав собі з'являтися один привид, дуже патріотично настроений. Зазвичай то траплялося в дні національних свят чи після мітингів, бо привид любив обмінятися враженнями з паном Богданом. А це якось він завітав несподівано, украй розхвилюваний. Розмахував руками й вимагав найрішучіших дій, тому що, наскільки вдалося зрозуміти, дуже цінній, старовинній, безсумнівно вартісній у мистецькому відношенні реліквії загрожувала небезпека.

— Може, то статуетка індіанського божка з чистого золота? — замріяно прошепотіла Наталочка, що начиталася книжок про індіанців.

Але пан Богдан вважав, що йдеться про реліквію українського походження, бо привид-патріот неймовірно хвилювався.

На лихо, привид не вмів пояснити, де шукати цінну річ. Він намагався витлумачити це жестами, адже привиди, як відомо, здебільшого не розмовляють.

— Він спілкується жестами глухонімих? — діловито спитала Наталочка, бо хлопці в школі навчили її двох чи трьох таких жестів, і вона почувалася знавцем.

— У тому й річ, що ні, — відповів пан Богдан. — За життя той привид був звичайною людиною і мови глухонімих не знав, а після смерті, здається мені, вже нічого не можна навчитися. Тому він часом застосовує, так би мовити, деякі загальнозрозумілі жести... Однак мені вдалося вияснити, що загадкова реліквія загублена на старому бойовищі, можливо, в замку чи фортеці на заході України.

Ох ти ж! Наталочка облизалася. Відколи вона живе на світі, проте ні фортеці, ні замку не бачила жодного разу.

Обкладинка книжки
Зірки Мензатюк
(Оленка Бугренко,
2019)

2. Чому, на вашу думку, було важко порозумітися із привидом?
3. Пофантазуйте, про що міг би розказати привид Наталочці.
4. Чи згодні ви твердженням, що мова — важливий засіб передавання і збереження інформації? Поясніть свою думку.
5. Перекажіть текст, використовуючи синоніми та фразеологізми.

Вправа 42

1. Прочитайте фрагмент наукової статті.

Фейками називають фотографії, зроблені у фото/шопі, спец..ально створені в..део/ролики, написані або вигадані неправдиві новини, які важко відрізнити від правдивих. Також фейками називають створені ак..аунти вигаданих людей у соц..альних м..режах, через які поширюєт..ся неправдива інформація. Головна мета фейкових повідомлень як інструмента інформац..йної війни — це посіяти сумніви й переконати ауд..тор..ю в правдивості поданої інформац..ї.

(Оксана Пригорницька)

2. Слово *фейк* походить від англійського *fake* «підробка». Чому, на вашу думку, це поняття дістало таку назву?
3. Чи стикалися ви з фейками? Наведіть приклади.
4. Як ви зрозуміли, що це фейк?
5. Поміркуйте, з якою метою було створено фейк:
  - пропагувати власне бачення, політику чи позицію;
  - викликати агресію;
  - похитнути позицію людини та змусити її засумніватися;
  - посіяти паніку;
  - змінити думку аудиторії;
  - спонукати по певної дії;
  - зацікавити аудиторію;
  - переконати аудиторію за допомогою вигаданих фактів;
  - залякувати аудиторію.
6. Спишіть текст, дотримуючись правил орфографії.

Вправа 43

1. Прочитайте цитати.

Як правило, найбільшого успіху досягає той, хто краще володіє інформацією.

Бенджамін Дізраелі

Колись інформація була нашою здобиччю.
Тепер ми — здобич інформації.

Ліна Костенко

Недостовірна інформація небезпечніша за кулю.

Із соцмереж

2. Підготуйте доповідь, підтримавши автора однієї з цитат чи заперечивши йому. Скористайтеся схемою нижче.

Я підтримую / не підтримую автора...

Я так думаю, тому що...

Для прикладу наведу ситуацію (з життя, фільму, телепередачі).

Отже, ...

Підсумки та саморефлексія

ПРИГАДАЙМО!

1. У чому полягає краса звучання української мови?
2. Які основні правила української орфоєпії?
3. Які є звукові повтори? Для чого вони потрібні?
4. У чому полягає ритмічність і наспівна мелодика української мови?
5. Які мовні одиниці забезпечують багатство нашої мови?
6. Як уміння грамотно і красиво говорити впливає на результат спілкування?

ВАШІ УСПІХИ ТА ПОДАЛЬШІ ПЛАНИ

1. Що нового ви дізналися під час опрацювання розділу?
2. Що вас найбільше зацікавило?
3. Де ви можете використати здобуті знання?
4. Чи задоволені ви своїми успіхами у вивченні цього розділу? Оберіть свій «рівень заряду».
5. Якщо ви хочете покращити успіхи, що плануєте для цього зробити?

Бажаємо досягнути мети!

КЛЮЧІ ДО ТЕСТІВ

Вправа 16. 1Г, 2В, 3А, 4В, 5В.

Вправа 35. 1Б, 2В, 3Б, 4В.

ЗМІСТ

Передмова	3
Навігатор	4
Розділ 1.	
КРАСА ТА БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	5
Краса звучання української мови	6
Багатство української мови	17
Інформація. Види та джерела інформації	29
Підсумки та саморефлексія	34